

A BALASSI BÁLINT-EMLEKKARD AFRIKÁBA IS ELJUTOTT

T. Horváth Attila
könyvtáros, történész PhD
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
afurika@freemail.hu

Tizenhatodik alkalommal díjaztak a poliglott költőóriásunkról elnevezett emlékkarddal írókat. A kuratórium minden évben egy arra érdemes magyar költőt jutalmaz, olyan, akinek líráját és irodalmi munkásságát méltónak tartja a 16. századi magyar költő életművéhez. Emellett olyan nem hazai irodalmár, műfordító is megkapja a díjat, aki sokat tesz a magyar irodalom külföldi népszerűsítéséért. Idén – negyedik kontinensként – Afrikába is kerül a végvári szablya művészi másolatából egy példány, mivel a Kongói Demokratikus Köztársaságban élő Gabriel Zanimaku Olembe kapta meg a kitüntetést.

Február 14-én, Bálint napján – immár hagyományosan – bensőséges ünnepségre gyűlhetnek össze az érdeklődők a Gellért szálló Gobelin-termé-

ben. Mint az elmúlt években, idén is két kiváló irodalmár kapta meg a Balassi emlékkardot: a Budapesten élő Tornai József, valamint a kinshasai Gabriel Zanimaku Olembe. Az ünnepséget rendező Balassi Bálint Emlékkard kuratórium nem véletlenül ápolja a névadó költőóriás emlékét: egyfelől olyan alkotóról van szó, az idei díjazott Tornai József szavait kölcsönözve, „aki megelőzve a 19–20. század pszichológiai kutatásait, felfedezte a lelket. A lelket olyan módon ábrázolta, amelyet a klasszikus irodalom nem ismert.” Másfelől nyolc nyelven tudott és egyese-ken verselt is, olyan kulturális nyitottságról téve tanúbizonyságot, amelyet világunkban talán még jobban értékelünk, mint ahogyan azt az ő saját korában tettek. Ezért is fontos felhívni e díjjal az irodalmat szerető magyar közönség figyelmét azokra a műfordítókra, akik más nyelvekre ültetik át a magyar

költészetet és prózát. Az eddigi évek során portugál, lengyel, olasz, finn cseh, lengyel, török, orosz, mongol, amerikai és bolgár műfordító kapott Balassi-kardot. Idén e listára feliratkozott egy fontos közép-afrikai közvetítőnyelv, a lingala is.

Lássuk tehát, kik az idei díjazottak! Sokak előtt talán nem ismeretes és a méltatásokból sem derült ki, hogy a magyar díjazottnak, Tornai Józsefnek is vannak afrikai „gyökerei.” A Dunaharasztiiban született, idén nyolcvanöt éves, József Attila-díjas (1975) költő, író, műfordító életművének felsorolása és méltatása – ahogyan azt az ünnepeltet köszöntő Buda Ferenc költő említette – külön kötetet tenne ki. 1959 óta kéttucatnyi verseskötete és közel tíz kötetnyi prózai műve jelent meg. A köszöntésből az is kiderült, hogy az ünnepelt értékteremtő, gazdag pályafutása során mennyire fontosnak érezte a hazához, a nemzethez fűződő szoros kapcsolatot.

Tornai József műfordításai rendkívül széleskörű irodalmi érdeklődésről tanúskodnak: Ekhnaton Nap-himnuszától Baudelaire-ig időben, térben, kultúrában nagyon különböző művek magyar fordítása fűződik nevéhez. Angol, német, francia és spanyol nyelvekből fordít.

1977-ben jelentek meg „Boldog látomások: A világ törzsi költészete” címmel azok a fordításai, amelyek között afrikai népek költeményei is vannak. Az antológiában Tornai József az addigi legteljesebb gyűjteményét adja a törzsi népek lírájára

Imádság (gallák, Kelet-Afrika)

Hallgass ránk, öreg Isten
hallgass ránk, ősőreg Isten,
mert van füled!
Nézz ránk öreg Isten,
nézz ránk ősőreg Isten,
mert van szemed!
Fogadj el minket, öreg Isten,
fogadj el minket, ősőreg Isten,
mert van kezed!
Ha szép lovakat szeretsz, tessék!
Ha szép asszonyokat szeretsz, tessék!
Ha szép rabszolgákat szeretsz, tessék!
Hallgass ránk, ó, Isten,
ó Isten, hallgass ránk!

Ez a kisfiú európai (evék, Nyugat-Afrika)

Ez a kisfiú európai,
nem eszi a mi ételünket:
a saját vizesbőgréjéből iszik.

Ez a kisfiú európai,
nem beszél a mi nyelvünkön:
haragszik, ha az anyja nem érti meg.

Ez a kisfiú európai,
nem sokat törődik másokkal;
a szülei azt teszik, amit ő akar.

Ez a kisfiú európai,
mindig annyira kényes:
a legkisebb karcolástól is elmerged a bőre.

Colobus majom (jorubák, Nyugat-Afrika)

Kérjük, haljon meg – vicsorog.
Ha meghal – orcája csupa nevetés.
Két sor szép fehér fog.
A háborút mindig halál kíséri.
Ha korán kelők söprögetnek,
szól a colobus: sas söpri az eget;
hadd söpörjem én a fa tetejét.
Csúfoljatok – megyek utánatok.
Dicsérjetez – elmaradok tőletek.
A colobus a rongyosok barátja,
a hímzett ruhások barátja.
Fekete körömmel öli a tetűket.
Mélyen ülő szemű.
Hatalmas farkú.
Ne érintsd a farkam,
ne játssz az arccommal.
A háborút mindig halál kíséri.

nak magyar nyelven. A költő bejárta a világot, hosszú időt töltött a pueblo és navajo indiánoknál is, ahol megismerhette a modernizálódó indián közösségek feszültségeikkel is terhelt világát. Mégis, a törzsi világok költészetének varázsával először Afrika kapcsán találkozott. Radnóti-ról írott esszéjében olvashatjuk: „Ha nem ismertem volna a „Karunga, a holtak ura” című mítoszát-költéseit és a fekete törzsi énekek többi darabját, talán sose fogok hozzá az egész világ civilizáció előtti költészetének fordításához.” A Boldog látomások előszavában pedig ezt találjuk: „Az első afrikai néger énekeket megismerve, fordítgatva lassanként beláttam, hogy nem írhatom tovább saját verseimet sem, amíg meg nem tudom: mi történt a költészet, a líra ősmúltjában.”

A kötetben többek között galla, joruba, eve, fulbe, akan, ibó, maszai

versek fordításait találjuk meg. Ezeknek a „szertartás szervezőségeiből kiszakított verseknek” néha titokzatos, mégis élő világából mutatunk be ízelítőt az itt közölt három fordítással.

A műfordító díjazott, Gabriel Zanku Olembe de Souza Kinshashában él, 68 éves. Az afriport.hu vele készített távinterjújából tudjuk, hogy 1963-ban jött ösztöndíjjal Budapestre. Előtte éveken át Patrice Lumumba pártjának, a Mouvement National Congolais-nek aktivistája volt. A francia Szocialista Párt ösztöndíjasaként került hazánkba. Magyarországról már korábban is hallott egy Kongóban dolgozó magyar orvostól, dr. Lassman Páltól, aki először mesélt a fogékony fiatalembernek Bartókról, Lisztről, Petőfiről, Kossuthról – és a töltött káposztáról.

Budapesten a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tanult, de

három év után –részben ideológiai okok miatt – otthagya az intézményt és visszatért Kongóba. Mivel egy kinshasai magyar építésznél dolgozott, magyar nyelvtudása nem kopott meg. Gabriel – vagy ahogyan számos magyar barátja nevezi, Gábor – a sors nagy ajándéka-ként élte meg magyarországi tartózkodását, mert hazánk sok arcát megismerhette. Régen megfogalmazódott benne a gondolat, hogy a két népet és a két nyelvi kultúrát összekapcsolja, ezért barátaival kulturális folyóiratot alapított és magyar költőket, Kölcseyt, Petőfit, József Attilát, majd az utóbbi időkben Balassit fordított a Kongói Demokra-

tikus Köztársaság egyik nemzeti nyelvére, a lingalára.

Gabriel Zanmaku Olembe sajnos személyesen nem tudott részt venni a ceremónián, ezért nevében hazánkban élő honfitársa, Raymond Irambo vette át a kardot. Az Afrikai Magyar Egyesület elnöke, Balogh Sándor meleg hangú köszöntőjét lingala szavakkal, a díjazott Balassi fordításából vett részlettel zárta: Gábor az, aki „emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek” ad. Korábban egyébként az Afrikai Magyar Egyesület hívta fel a Kuratórium figyelmét a kongói műfordító munkásságára.

A lingala nyelv

A lingala nyelv a nyugati bantu nyelvek közé tartozik, Közép-Afrika legfontosabb közvetítőnyelveinek egyike. A Kongói Köztársaságban (Brazzaville-Kongó) és a Kongói Demokratikus Köztársaságban (Kinshasa-Kongó) egyaránt használják. Beszélőinek száma tízmilliónál több. Eredetileg a ngala (más források szerint bangala, mongala) népcsoport nyelve volt. A Kongói Demokratikus Köztársaságban a francián kívüli négy helyi nemzeti nyelv egyike a kikongó, csiluba és szuahéli mellett.

A lingala – hasonlóan a szuahélihez – a gyarmati, majd azt követő időkben értékelődött fel és terjedt el nagy területeken. A gyarmati misszióknak szükségük volt egy olyan helyi közvetítőnyelvre, amelyet viszonylag sokan beszélnek és a más bantu nyelveket beszélő helyiek is könnyen megtanulják, ezért a 20. század fordulóján elkezdődött a nyelv standardizálása, modernizálása, a fordítások (eleinte Bibliafordítások, katekizmusok) elterjesztése. A lingala nyelvről – jobban mondva annak korabeli előzményéről, amelyet bobangi néven említenek a források – egyébként az első híradásokat még a felfedező Stanley hozta Európába. A missziók megerősödésével együtt járt, hogy a Kongó folyó mentén a lakosság egyre nagyobb hányada sajátította el a lingalát.

A hatvanas évektől, a függetlenség elnyerése után a nyelv terjedése – terjesztése új lendületet vett. Mobutu alatt a hadsereg vezényleti nyelveként használták, amelynek szintén jelentős szerepet játszott a folyamatban.

A lingalának több dialektusa van, és vannak különbségek az írott és a beszélt nyelv között is. Az egyik legdinamikusabban fejlődő nyelv a két Kongó városi közösségeiben. Mivel ebben a nyelvi-kulturális közegben rendkívül népszerű könnyűzenei együttesek és stílusok születtek meg – ilyen például a soukous –, a zene révén a két Kongó országhatárain kívül is egyre többen ismerték és ismerik meg a nyelvet is. Kenyában, Tanzániában, Ugandában egyenesen „lingala zenének” hívják ezt a zenei világot.

Raymond Irambo, az Egyesület munkatársa ezek után lingalául és magyarul köszöntötte a megjelenteket, majd felolvasta Balassi Bálint: A végek dicsérete – Egy katonaének című művét lingalául, Gabriel Zamaku Olembe fordításában. A közönség túlnyomó többsége életében először hallott fekete-afrikai nyelven mondott verset, ezért, ha nem is értette a szavak jelentését, feszült figyelemmel kísérte a nyelv ritmusát, zenéjét. A nagy sikert aratott műből egy versszakot mutatunk be olvasóinknak.

Mindkét díjazottnak jó egészséget, további sikeres írói munkát kívánunk!

Gabriel Zamaku Olembe fordítása

Loyembo ya soda

(Balassi Bálint: A végek dicsérete – Egy katonaének)

Basoda oyo bayika mpiko, eloko nini
ya kitoko oyo eleki suka ya likambo?

Na tongo, ebandeli ya mokolo,
bandeke bakonzemba lolenge muntu
akoki kozala na bomoi.

Esobe ekopesa solo kitoko, likolo
ekokitisa mpinzoli ya bonzenga.
Muntu nyonso akozua bolamu wana.

Globalis kártyaparti zajlik.
Már több mint egy évtizede tart.
A tét Afrika.

Az amerikai, az orosz, az indiai, a kínai és az afrikai ülnek az asztal körül.

Afrikának egyetlen aduja van: a nyersanyagok és ásványkincsek.
Az amerikai magabiztos. A kínai kiismerhetetlen.
Az orosz ügyesen lavírozik. Az indiai figyel és kívár.

Hogy ki áll nyeresre? Nagyon változó. Nem tudni ki mit lép...

Az MPILO egy groteszk, de nagyon élvezetes, szerethető és cinikus mesevilágba repíti az olvasót. Ez a világ Afrika, a minden ízében és érintésében fekete kontinens, amely a nemzetközi politika sodrásában próbálja megtalálni a helyét és szerepét. Nem könnyű feladat, mert a nagyhatalmi érdekek, a globális gazdaság szereplői és a gátlástalan kalandorok időről időre világosság teszik: fejlesztésekre csak akkor kerülhet sor, ha cserébe megkapják Afrika kincseit.

A szerző hosszú évek óta Afrikában él. Könyvében saját tapasztalatait írja meg, maga is jelen van néhány történetben. A nagy afrikai menetelés groteszk leírása a nagyhatalmakról ad szatirikus tükörképet, egyben titkon sejtet valamit, ami Afrikából elindulhat. A földrész 20. századi történelmét és jelenkori lehetőségeit személyes történeteken keresztül ismerhetjük meg.

A kötet megrendelhető a kiadótól a www.publikon.hu portálon és az afrika@publikon.hu email címen. Továbbá decembertől megvásárolható az Alexandra könyvárúházkában és független könyvesboltokban.